

Факултет Правни

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

(Број захтева)

Веће научних области правно-економских
наука
(Назив већа научне области коме се захтев
упућује)

(Датум)

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на одлуку о прихватању теме докторске дисертације и о одређивању ментора

Молимо да, сходно чл. 48 ст. 5 тач. 3) Статута Универзитета у Београду („Гласник Универзитета“ бр. 201/2018, 207/2019, 213/2020, 214/2020, 217/2020, 230/21, 232/22, 233/22 и 236/22), дате сагласност на одлуку о прихватању теме докторске дисертације:

**„Функције права: покушај заснивања једне синтетичке (социолошко-психолошке)
перспективе“**

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ: теорија државе и права, социологија права и филозофија права

ПОДАЦИ О КАНДИДАТКИЊИ:

1. Име, име једног од родитеља и презиме кандидаткиње:
Ања (Радован) Безбрадица

2. Претходно образовање (назив и седиште факултета, студијски програм):
Универзитет у Београду – Правни факултет, основне и мастер академске студије,
студијски програм: Право

3. Година завршетка претходног нивоа студија: ОАС 2013; МАС 2015.

4. Година уписа на докторске студије: 2017.

5. Назив студијског програма докторских студија: Право

6. Датум подношења пријаве
теме докторске дисертације 17. април 2024. године

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ:

Име и презиме ментора: др Саша Бован

Звање: редовни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. „Социологија рата и правна наука: култура насиља у контексту функционалне анализе права“, у: М. Шкулић *et al.* (ур.), *Однос међународног кривичног и националног кривичног права*, зборник радова са међународне научне конференције, Палић, 14–17. јун 2024. године, том 2, Београд, Удружење за међународно кривично право, Правни факултет, 2024, стр. 413-436.
2. „Херменеутички релативизам и социолошки холизам у теорији тумачења права“, у: Д. Благоић (ур.), *Зборник радова. Приштина [тј.] Косовска Митровица: Правни факултет Универзитета*, 2022, стр. 299-324.
3. „Механичка јуриспруденција Живојина М. Перића“, у: М. Драшкић, Н. Кршљанин (ур.), *Живојин М. Перић : личност и дело*, Београд, 2020, стр. 263-282.
4. „Теоријски конструкт умност/уређеност као социо-антрополошки критеријум дефинисања права“, *Правни живот*, 12/2018, стр. 391-403.
5. „Тумачење према природи ствари – прилог социолошкој теорији тумачења права“, *Анали Правног факултета у Београду*, 2/2016, стр. 30-48.
6. „Императивност права у светлу једне антрополошке визије правног феномена“, *Правни живот*, 12/2016, стр. 371-386.
7. „Телеолошка редукција као хермен[е]утички инструмент – прилог социолошкој теорији тумачења права“, *Анали Правног факултета у Београду*, 2/2015, стр. 5-22.
8. „Аутономија личности као еталон правичности европског права људских права“, *Правни живот*, 12/2015, стр. 273-289.
9. „Начело савесности и поштења у светлу теорије херменеутичког прагматизма“, *Правни живот*, 12/2014, стр. 425-440.
10. „Методски потенцијали херменеутичког прагматизма у разумевању и примени начела *ne bis in idem*“, *Crimen*, 1/2014, стр. 62-74.

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће Правног факултета на седници одржаној
(назив надлежног тела факултета)

23. септембра 2024. године размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације јер садржи оригиналну идеју и да је од значаја за развој науке, примену њених резултата, односно развој научне мисли уопште.

ВД ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Зоран Мирковић

- Прилог
1. Одлука Наставно-научног већа о прихватању теме и одређивању ментора
 2. Извештај Комисије о оцени научне заснованости теме докторске дисертације

Напомена: Факултет доставља Универзитету захтев са прилозима у електронској форми и у једном писаном примерку за архиву Универзитета

На основу члана 26. став 1. тачка 10. Статута Правног факултета Универзитета у Београду и члана 38. Правилника о докторским студијама на Правном факултету Универзитета у Београду из 2019. године, Наставно-научно веће Универзитета у Београду - Правног факултета, на XXVIII седници, одржаној 23. септембра 2024. године, донело је

О Д Л У К У

Члан 1.

Прихвата се извештај Комисије за оцену научне заснованости теме докторске дисертације кандидаткиње Ање Безбрадице (ДС 2017-25) и одобрава израда докторске дисертације под насловом: „Функције права: покушај заснивања једне синтетичке (социолошко-психолошке) перспективе“.

За ментора се предлаже проф. др Саша Бован.

Члан 2.

О извршењу ове одлуке стараће се Декан Универзитета у Београду - Правног факултета.

ПРЕДСЕДНИК НАСТАВНО-НАУЧНОГ ВЕЋА

Београд

Проф. др Зоран Мирковић

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ – ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА**

Одлуком управника докторских студија и Катедре за теорију, социологију и филозофију права Универзитета у Београду – Правног факултета, одређени смо за чланове Комисије за одбрану пројекта докторске дисертације, са задатком да дамо мишљење да ли се може прихватити тема за израду докторске дисертације кандидаткиње Ање Безбрадице под називом: **„Функције права: покушај заснивања једне синтетичке (социолошко-психолошке) перспективе“**. Имајући у виду да је кандидаткиња одбранила пројекат докторске дисертације дана 9. маја 2024. године, те пошто су чланови комисије прегледали предлог теме, са њеним образложењем и списком основне литературе, подносимо Наставно-научном већу Универзитета у Београду – Правног факултета следећи

РЕФЕРАТ

**СА ПОДАЦИМА О КАНДИДАТКИЊИ И О ОЦЕНИ НАУЧНЕ
ЗАСНОВАНОСТИ ПРЕДЛОЖЕНЕ ТЕМЕ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ**

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

а) Основни подаци о кандидату

Ања Безбрадица је рођена 1989. године у Книну, у Републици Хрватској. У Београду је завршила основно и средње (гимназијско) образовање. Правни факултет Универзитета у Београду (правно-теоријски смер) уписала је 2008. године, а дипломирала 2013. године. За време студија завршила је Летњу школу људских права „Војин Димитријевић“, у организацији Београдског центра за људска права, а била је ангажована и при невладиној организацији за пружање бесплатне правне помоћи “Pro bono”. На истом факултету, на Катедри за теорију, социологију и филозофију права, 2015. године стекла је звање мастер правник, одбравивши завршни рад из области социологије права, на тему „Право и сила“.

У школској 2017/2018. години уписала је докторске академске студије, Ужа научна област теорије државе и права, социологије права и филозофије права. С обзиром

на то да је положила све испите и испунила све обавезе предвиђене студијским програмом за прву и другу годину, испунила је услов да пријави пројекат докторске дисертације, који је успешно и одбранила.

Од 2016. до 2022. године кандидаткиња је била стално запослена у Служби Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, најпре на радном месту за нормативно-правне послове, а затим и на радном месту за управно-правне послове (другостепени поступак остваривања права на приступ информацијама од јавног значаја). У периоду од 2016. до 2022. године додатно је била радно ангажована као сарадница у настави на Правном факултету за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, на предметима Увод у право и Уставно право.

Од јануара 2022. године запослена је у Институту за упоредно право као истраживачица-приправница.

Говори енглески језик, служи се немачким и руским.

б) Подаци о научним радовима

Кандидаткиња је објавила следеће научне радове:

1) Безбрадица, Ања (2023) Функционална анализа права. Зборник радова „Право између стварања и тумачења“. Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, Источно Сарајево. стр. 374-391. ISBN 978-99938-57-77-8. (M31)

У раду се анализира правнонаучна литература у потрази за функционалном анализом права, те постулира да у правној науци није било значајнијег бављења функцијама права. Полазећи од Мертонове (*Robert K. Merton*) теорије о латентним и манифестним функцијама, кандидаткиња претпоставља да је један од разлога за илузију о свеприсутности функционалне анализе права у општој јуриспруденцији – појмовно поистовећивање термина „циљ“ и „функција“. Осим тога, као резултат доминације нормативних теорија права (у разним њеним варијантама), и са њима скопчаног структуралистичког поимања права, чак и код аутора који јасно раздвајају циљ права од његових функција, бављење овим последњим дешава се успутно и на строго теоријском нивоу. Супротно, намера кандидаткиње у овом раду је да функционалну анализу права позиционира тамо где је њено природно

место – под окриље емпиријске социологије, чиме би се бављење питањем циља у праву оставило филозофији права. С тим у вези, рад даје и осврт и малобројне али значајне покушаје (пре свега оне из друге половине 20. века) да се пажња научне јавности скрене на ову неоправдано запостављену област истраживања права. Приказана анализа за крајњи циљ има конструисање концептуално-методолошког оквира за један будући покушај истраживања функција права.

Научни значај рада најпре је тај што је указао на једну велику празнину унутар правне науке. Наиме, интригантно је у којој мери је функционализам, та најзначајанија социолошка град-теорија четрдесетих и педесетих година 20. века, остао незаинтересован да својој анализи подвргне феномен права. Изузимајући Парсонса (Parsons) који је неколико својих радова посветио овој теми, и његовог ученика Лумана (Luhmann), чија „Rechtssoziologie“ имплицитно садржи и једну функционалну анализу права, не постоји ниједно системско дело посвећено функцијама права, иако је реч о феномену који прожима готово читаву друштвену стварност. Друго, значај рада видимо и у томе што је указао на концептуалне нејасноће који стоје на путу бављењу овом анализом. Реч је, пре свега, о неразумевању дистинкције циљ-функција у праву. Рад даје исцрпну анализу ова два концепта, утемељену у знањима из социологије и социјалне онтологије. На крају, као последица изведене концептуалне анализе, кристалише се методолошки правац којем функционална анализа једино може да припада, а то је емпиријска социологија, а што сматрамо трећим важним доприносом овог рада.

2) Безбрадица, Ања, Марковић, Василије (2022) Тест(ови) балансирања и ограничење права на приступ информацијама од јавног значаја у српском праву. Заштита људских права и слобода у светлу међународних и националних стандарда. Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица. стр. 173-200. ISBN 978-86-6083-083-0. (М31)

Аутори у раду анализирају теоријски и нормативни оквир теста јавног интереса, као централног места законског уређивања права на слободан приступ информацијама од јавног значаја. Како аутори наводе, циљ анализе је изналажење узрока и предлагање решења за значајан проблем уочен у пракси: непримењивање, чак игнорисање теста јавног интереса од стране првостепених органа у поступцима за остваривање права на приступ информацијама од јавног значаја. До потврде

овакве праксе аутори су дошли након спроведеног емпиријског истраживања на узорку од 97 случајева. За један од могућих узрока овог проблема, поред кадровских капацитета и недостатка професионалне оспособљености, у раду је посебно истакнута недовољна прецизност законског текста, али и у теорији присутна терминолошко - појмовна конфузија. Конфузија се односи како на питање постоји ли уопште у српском Закону о слободном приступу информацијама од јавног значаја тест јавног интереса, тако и на питање каква је његова природа у односу на друге сличне тестове балансирања. Кандидаткиња и коаутор закључују да српски Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја садржи тест јавног интереса у чл. 8, те да је реч о једној од фаза класичног уставног теста пропорционалности.

Научни и практични значај рада је, пре свега, у идентификовању једног од најзначајнијих проблема уочених у пракси остваривања права на слободан приступ информацијама од јавног значаја, а то је континуирано непримењивању тзв. теста јавног интереса од стране првостепених органа при доношењу решења о одбијању захтева за приступ информацијама од јавног значаја. Посебно значајно је то што су аутори до уочавања овог проблема дошли егзактним путем, анализирајући 82 решења о одбијању захтева за приступ информацијама од јавног значаја, против којих је изјављена жалба Поверенику у 2020. години. Анализа података је показала да у 96,3% анализираних случајева првостепени органи нису применили тест пропорционалности. Од тога је чак у 89,9% дошло до потпуног игнорисања одредбе којом је он регулисан, тако да се она нити не помиње, док се у 10,1% случајева поступајући органи позивају на њу, али је не примењују како треба. Аутори су, даље, у потрази за узроком ове непримене теста јавног интереса анализирали законски текст у делу којим је он регулисан (члан 8. Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја), те закључили да је његова формулација нејасна. Посебно значајан јесте покушај аутора да открију значење нејасне одредбе члана 8., примењујући комплексни интерпретативни поступак у којем се служе свим канонима тумачења, али и концептуалном анализом заснованом на теорији принципа Роберта Алексија (Robert Alexy).

3) Безбрадица, Ања (2023) Социо-психолошко објашњење (не)поштовања права: пример фудбалског хулиганизма. Српски фудбал - упоредноправни изазови

и перспективе III (ур. Милош Станић) Институт за упоредно право, Београд. стр. 21-35. ISBN 978-86-82582-06-9 (M45)

У социјалној психологији насилничко понашање навијача на фудбалским утакмицама дуго је објашњавано или присуством агресивних појединаца (тзв. ризичних или екстремних навијача), или карактеристичном законитошћу понашања масе. Ово су у пракси пратиле стратегије за спречавање нереда на фудбалским утакмицама чије је главно обележје традиционални полицијски стил, који је у основи репресиван и реактиван. Такав приступ се врло брзо показао неефикасним, а кулминација фудбалског хулиганизма која се у Европи догодила осамдесетих година прошлог века, довела је до преиспитивања научних премиса на којима се он темељи. Истовремено су се појавила нова научна објашњења насиља на масовним догађајима која су се ослањала су се углавном на теорије из социјалне психологије које апострофирају значај друштвеног идентитета у међугрупним конфликтима (теорија друштвеног идентитета).

Циљ овог рада је да покаже како је објашњење настанка насиља на фудбалским утакмицама које даје поменута теорија друштвеног идентитета, могуће допунити и теоријама о усклађености понашања са правом (*legal compliance*). Пошто се на општи начин баве питањем зашто се људи понашају у складу са правом, кандидаткиња сматра да су теорије о усклађености понашања са правом подесне су да објасне поштовање одлука било које правне институције, укључујући и полицију. С тим у вези, она у раду приказује модел саморегулације, теорију процедуралне правде и модел групног ангажмана, као могући теоријски оквир за објашњење насилничког понашања навијача на фудбалским утакмицама.

На крају, и посебно важно, кандидаткиња се не задржава на теоријским спекулацијама, већ применљивост предложеног теоријског модела илуструје емпиријским истраживањем К. Стота (*Stott*), Џ. Хогета (*Hoggett*) и Џ. Пирсона (*Pearson*) о понашању навијача британског фудбалског клуба Кардиф Сити (*Cardiff City*). Према резултатима анализе кандидаткиње чини се да су теорија друштвеног идентитета, која је најчешће коришћена да објасни насилничко понашање навијача, и теорије о усклађености понашања са правом које она предлаже, комплементаран оквир за објашњење овог друштвеног феномена.

4) Безбрадица, Ања (2024) Проблем објекта легитимитета у социолошко-правним истраживањима. Архив за правне и друштвене науке. Рад прихваћен за објављивање. (M52)

Кандидаткиња у овом раду разматра традиционално политиколошку тему – легитимитет, која је последње три деценије постала предмет интересовања и истраживача из области социологије права, и то оних који се баве питањем усклађености понашања са правом. Она примећује да постоје значајне разлике међу истраживачима у овој области, најпре у погледу дефинисања појма легитимитета, а затим и у његовој операционализацији, што често доводи до немогућности поређења резултата различитих студија. У циљу стварања јаснијег концептуално-методолошког оквира за будућа социолошко-правна истраживања легитимитета, кандидаткиња мапира три теме у вези са којима се јавља највише нејасноћа: 1. објекат легитимитета, 2. операционализација појма легитимитета у емпиријским истраживањима, 3. основ легитимитета.

Овај рад кандидаткиња посвећује проблематизацији прве теме. У њему се методом концептуалне анализе настоји истражити који су објекти легитимитета релевантни за истраживање правног понашања. Наиме, последњих деценија истраживања у области социјалне психологије права показала су да је легитимитет представља значајан мотив за понашање у складу са правом. Кандидаткиња, пак, примећује да у бројним истраживањима која су се бавила овом темом, није сасвим јасно шта се сматра објектом легитимитета. Шта је то ка чему треба да је усмерена подршка грађана да би се они осећали обавезним да се понашају у складу са правом? Прегледом литературе која се на теоријски начин бави легитимитетом, као и значајнијих емпиријских истраживања, у раду се закључује да постоје три могућа објекта легитимитета: 1. институције, 2. правни акти, и 3. званичници система. Пошто поштовање закона може произаћи из легитимитета сваког од ова три објекта, кандидаткиња закључује да је за социологију права важно је да за сваки контекст емпиријски истражи легитимитет од наведена три објекта служи као примарни мотиватор за понашање у складу са правом.

Научни допринос овог рада видимо у детектовању нејасноћа које постоје у погледу одређења објекта легитимитета, а затим и кандидаткињином формулисању његова три значења у литератури (институције, званичници система и правни акти). Научни допринос представља и кандидаткињин закључак да поштовање

права може произићи из легитимитета различитих објеката, те да се утицај легитимитета на поштовање права не сме претпостављати, већ се мора емпиријски проверавати за сваки друштвени контекст понаособ.

5) Bezbradica, Anja (2023) Bureaucratic Legal Consciousness: Perception of the Right to Access to Information of Public Importance in Public Authorities in Serbia. Zbornik instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, XLII (2/3). pp. 1-24. ISSN 0350-2694. (M52)

Реч је оригиналном научном раду у којем су приказани резултати ауторкиног емпиријског истраживања правне свести јавних службеника који у органима власти Републике Србије у првостепеном поступку одлучују о праву на приступ информацијама од јавног значаја (тзв. овлашћена лица за поступање по захтевима за приступ информацијама од јавног значаја). Истраживање је спроведено са циљем да се утврде карактеристике свести јавних службеника о праву на приступ информацијама од јавног значаја, због чега је одабран квалитативни истраживачки дизајн. Кроз дубинске полуструктуриране интервјуе са 10 овлашћених лица (пригодни узорак) у различитим органима јавне власти, настојало се одговорити на питање какве су субјективне представе ових јавних службеника о праву о којем одлучују. Како презентовано истраживање не спада у студије о ефикасности права, добијене субјективне представе нису стављане у однос са законском или доктринарном дефиницијом права на приступ информацијама од јавног значаја, ради њиховог поређења. Циљ истраживања био је да сами испитаници конструишу своју дефиницију права, како би се утврдило постоји ли један, јединствен, „бирокуратски наратив“, или се јавни службеници разликују у томе како доживљавају ово право.

На основу података добијених из интервјуа кандидаткиња је утврдила постојање четири наратива о праву на приступ информацијама од јавног значаја. Показала је да је овлашћена лица могуће позиционирати на скали непристрасности, на којој би средишња тачка био Веберов идеал-типски бирократа којег одликује неемотивни, објективни и рационални приступ одлучивању. Анализа резултата истраживања показала је да потпуно непристрасан однос у поступку одлучивања има само један тип бирократе. Њих кандидаткиња у раду назива професионалцима. Друга два типа (емпате и чувари) карактерише то да се на овој скали налазе радикално на позицији грађанина, односно државе. Најмање издиференциран у

анализи, премда приметан, јесте тип прагматичара, који одликује непостојање вредносног става и крајње прагматичан приступ одлучивању. Кандидаткиња напомиње да добијена класификација представља идеал-типове, а не стварне типове овлашћених лица, који се само ради сликовитости у раду именују тако да звуче као персонификација типова личности.

Значај овог експлоративног истраживања је вишеструк. Најпре, према нама доступним подацима, истраживања правне свести јавних службеника о овом праву на приступ информацијама од јавног значаја до сада није било. Осим тога, у Србији нема дубинских истраживања правне свести ни у односу на друга права, правне институте или принципе. Због тога, осим у формалном смислу (кандидаткиња закључке темељи на анализи примарних података које је за потребе анализе сама прикупила у емпиријском истраживању), рад и у материјалном смислу представља оригинално дело, с обзиром на непостојање претходних истраживања истог феномена.

Добијена типологија правних наратива може се користити као аналитички оквир за неко будуће истраживање у којем би се квантитативним методама проверавала учесталост појављивања одређеног наратива у популацији свих, или одређене групе органа власти. Теоријски значај истраживања јесте што су његови резултати показали да само познавање одредаба неког прописа не гарантује њихову једнообразну примену, јер једна иста норма, зависно од вредносне оријентисаности њеног тумача, може попримити потпуно дијаметрална значења, што је нарочито видљиво код законских решења којима се дефинишу релативно нови правни институти.

6) Безбрадица, Ања (2015) Правна природа арбитражног решења у радном спору у Републици Србији. Свеске за јавно право (6). стр. 85-92. ISSN 2233-0925

Полазећи од дилеме која се у тренутку писања рада још увек није појавила у пракси Уставног суда, али коју кандидаткиња антиципира, а то је: да ли је против решења арбитра у радноправном спору у Републици Србији могуће изјавити уставну жалбу, кандидаткиња анализира правну природу овог појединачног правног акта. Она указује да одговор на ово питање зависи од одговора на питање шта је арбитар у радном спору у праву Републике Србије и у каквом је односу према Агенцији за мирно решавање радних спорова: да ли је у питању државни службеник запослен у институционалној арбитражи чији је оснивач Република Србија, или је арбитар у

радноправној арбитражи самосталан и независан орган. Уколико би прво било случај, кандидаткиња сматра да би се радноправна арбитража у Србији могла дефинисати као својеврсни специјализовани државни суд, док би у другом случају било речи о правој арбитражи, дакле — самосталној и независној недржавној институцији која врши функцију пресуђивања на основу споразума странака.

Након примењене нормативне анализе, кандидаткиња закључује да радноправна арбитража у Србији, иако ју је основала држава због интереса унапређење социјалног дијалога, бесплатног и ефикасног приступа правди и растерећења државних судова, у свему осталом задржава карактеристике класичне арбитраже какву срећемо у грађанском и трговинском праву. Осим тога, рад садржи и скромну аксиолошку анализу, када нуди другачије законско решење које би за циљ имало заштиту вредности једнакости, овде виђене кроз унапређење положаја странке (радника) која се у поменутом поступку, због своје слојне припадности, налази у економски инфериорном положају. У том смислу, кандидаткињин *de lege ferenda* предлог је увођење минималне контроле законитости решења арбитра, која би била у надлежност државних судова, и ограничена на разлоге за побијање који се тичу повреда арбитражног уговора и норми јавног поретка. Кандидаткиња сматра да би се овиме очувале предности арбитраже у односу на класични судски поступак (брзина поступка, једноставност, ефикасност), уз истовремену заштиту запосленог од евентуалне повреде његових права у самом поступку.

2. Предмет и циљ дисертације

2.1. Предмет дисертације

У докторској дисертацији кандидаткиња истражује функције права. Под појмом *функције* она подразумева стварни учинак неке стандардизоване друштвене активности или културне јединице на друштво или неку његову јединицу, односно „видљиве објективне последице“ (*Robert K. Merton*) које она производи у свом деловању. За потребе овог истраживања кандидаткиња *право* своди на језгро значења тог појма, односно поистовећује га са развијеним, институционализованим националним правним поретком (оним што уобичајено називамо „државно право“).

Иако одбацује тзв. постулат универзалног функционализма, у дисертацији намерава да истражује само „позитивне“ функције права. Другим речима, кандидаткиња ће истраживати ефекте које право производи, а који на посматрану јединицу друштва утичу адаптивно (доприносе њеној прилагодљивости и опстанку), не негирајући при том могућност дисфункционалног понашања права у односу на неку другу јединицу друштва (или у односу на исту, у случају измењених друштвених услова).

За потребе функционалне анализе кандидаткиња је одлучила да друштво подели на три јединице: 1. друштвени систем, 2. друштвена интеракција, 3. појединац. Функционисање права посматраће, дакле, у односу на ове три јединице друштва, што анализу чини синтетичком у погледу нивоа на ком се врши. Прве две јединице су у пуном смислу те речи друштвене, те ће анализа у том делу бити социолошка. Социолошка анализа ће имати свој макро ниво – када буде испитивала функције које правни подсистем друштва врши у односу на друштвени систем. Са друге стране, узимаће друштвене интеракције за јединицу функционалне анализе значиће померање анализе на микро друштвени ниво, на којем ће кандидаткиња испитивати (позитивну) улогу коју право врши у свакодневним, „лицем у лице“ интеракцијама. Након анализе друштвених функција права на макро и микро нивоу, истраживање функција права биће спуштено на ниво основне јединице друштва, а то је појединац, у покушају да се одговори на питање могућих психолошких функција права. У овој тачки анализа престаје да буде социолошка, и постаје психолошка, јер појединац, иако основни градивни елемент друштва, овде не бива посматран у интеракцији са другим појединцима (као на микро нивоу социолошке анализе), већ као личност.

2.2. Циљеви дисертације

На општем нивоу, циљ докторске дисертације јесте да се скрене пажња на занемаривање истраживања функција права. С тим вези, у дисертацији ће се указати на потешкоће са којима су се суочавале малобројне досадашње такве анализе, од којих је најважнија - непостојање дистинкције између *функција права* и његових *циљева* (сврхе). Наиме, стиче се утисак да у највећем броју дела из опште јуриспруденције није направљена јасна дистинкција између ова два појма, због чега

остаје тешко разлучити да ли се ико од класика јуриспруденције макар и на најелементарнијем нивоу бавио функцијама права. Кандидаткиња, пак, сматра да су *функције права* и *циљ (сврха) права* онтолошки различите категорије, које би по природи ствари морале би бити предмет двеју различитих дисциплина: прва социологије права, а друга правне филозофије (аксиологије). У том смислу, ова дисертација има за циљ да функције права постулира као искључиви предмет социологије, те евентуално других емпиријских наука.

Конкретни циљ дисертације јесте да се на једном месту да систематичан приказ функција права. Идеја је да се детектују најопштије функције права на макро друштвеном, интеракцијском и на нивоу психологије човека. При томе, намера кандидаткиње је да своје тврдње о томе да право врши одређене функције, у мери у којој је то могуће, утемељи у постојећим емпиријским истраживањима из области социологије и психологије. У предложеној класификацији функција права посебно значајно место заузимаће категорија психолошких функција права. Рад ће садржати исцрпан преглед емпиријских истраживања из области психологије која имају за циљ да хипотезу о психолошкој функцији права учине вероватнијом. Тај део дисертације, према нама доступним информацијама, представља јединствен такав подухват. Наиме, у мери у којој се у литератури уопште и говорило о њима, под функцијама права подразумеване су искључиво друштвене функције права.

Осим наведеног општег и конкретног циља, дисертација има и један посебан циљ, а то је да скрене пажњу на значај истраживања из области психологије (а нарочито њене гране – социјалне психологије) за разумевање правног феномена, као и на досадашње занемаривање психолошког аспекта права у науци.

3. Опис садржаја (структуре по поглављима) дисертације

1. УВОД

2. О ФУНКЦИОНАЛНОЈ АНАЛИЗИ ПРАВА

2.1. Историјат

2.2. Одређење појма функције

2.2.1. Функција није исто што и циљ (сврха)

2.2.2. Функција није исто што и задатак

2.2.3. Функција није исто што и средство

2.2.4. Шта функција јесте?

- 2.3. Могуће јединице функционалне анализе права
- 2.4. Проблем метода
- 2.5. Одабрани концептуално-методолошки оквир истраживања

3. ДРУШТВЕНЕ ФУНКЦИЈЕ ПРАВА – МАКРО СОЦИОЛОШКА ПЕРСПЕКТИВА

- 3.1. Друштвени систем као јединица функционалне анализе
- 3.2. Друштвене функције правног подсистема
 - 3.2.1. Олакшавање друштвених промена (Адаптација)
 - 3.2.2. Усмеравање понашања (Постизање циљева)
 - 3.2.2.1. Превођење политичких циљева у правне норме
 - 3.2.2.2. Легитимација политичког поретка
 - 3.2.3. Друштвена контрола (Интеграција)
 - 3.2.3.1. Спречавање конфликта
 - 3.2.3.2. Решавање насталих конфликта
 - 3.2.3.3. Координација понашања
 - 3.2.4. Социјализација (Латенција)
 - 3.2.4.1. Експресивна функција права
 - 3.2.4.2. Латентна функција казне

4. ДРУШТВЕНЕ ФУНКЦИЈЕ ПРАВА – МИКРО СОЦИОЛОШКА ПЕРСПЕКТИВА

- 4.1. Интеракција као јединица функционалне анализе
- 4.2. Интеракцијски аспект права
 - 4.2.1. Уопштено о друштвеној интеракцији
 - 4.2.2. Несигурност очекивања као основна карактеристика друштвене интеракције
 - 4.2.3. Право као генерализована нормативна понашајна очекивања
- 4.3. Стабилизација нормативних очекивања као микро друштвена функција права
 - 4.3.1. Емпиријска потврда функције стабилизације нормативних очекивања у савременим социолошко-правним истраживањима
 - 4.3.2. Однос имплицитног и експлицитног права

5. ПСИХОЛОШКА ФУНКЦИЈА ПРАВА

- 5.1. Личност као јединица функционалне анализе
- 5.2. Перцепција реда као базична психолошка потреба човека
 - 5.2.1. Идеја перцепције реда у психолошким теоријама
 - 5.2.1.1. Теорија о компензацији контроле
 - 5.2.1.2. Теорија управљања терором
 - 5.2.1.3. Хипотеза о праведном свету
 - 5.2.1.4. Теорија о оправдању система
 - 5.2.1.5. Модел очувања смисла

- 5.2.2. Синтеза: ред као базични мотив
- 5.2.3. О функционалној вредности перцепције реда
- 5.3. Психолошка функција права: задовољење потребе за предвидљивошћу
 - 5.3.1. Предвидљивост као израз реда у друштвеним интеракцијама
 - 5.3.2. Карактеристике права као спољашњег компензацијског механизма за осигурање предвидљивости
 - 5.3.3. Терапеутски ефекат судског процеса

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА ЛИТЕРАТУРА

У **првом** и уводном поглављу кандидаткиња ће представити значај теме, разлоге који су определили избор теме и циљеве које рад тежи да постигне.

Друго поглавље биће посвећено функционалној анализи као методу за изучавање права. Оно ће почети освртом на досадашња истраживања функција права. Кандидаткиња предвиђа да ће овај осврт бити кратак, јер према ставу који ће настојати да аргументује, функционалне анализе у правом смислу те речи (социолошком) није било. У вези са наведеним, кандидаткиња ће критиковати у правној литератури недовољно јасно одређен појам *функција*, односно његово погрешно поистовећивање са одређеним појмовима, у првом реду са појмом *циља*. Заступаће став да је реч о категоријама које постоје на различитим онтолошким равнима, прва као онтолошки субјективна (намера „законодавца“ у погледу сврхе коју право треба да оствари), а друга као онтолошки објективна категорија (стварни учинак права на друштво или неку његову јединицу). Кандидаткиња ће потом дати критику у литератури присутног поистовећивања задатака (послова) које право врши и његових функција, за шта сматра да проистиче из неразумевања релационе природе појма *функције*. Наиме, функције неке институције или структуре морају се посматрати у односу на целину чији су део, и то у смислу описа начина на који та институција или структура доприноси (или штети) тој целини. Такође, у овом поглављу указаће се на нелогичност поистовећивања функција права са средством којим се право користи у вршењу својих функција, а што је присутно у класификацијама функција права попут оне Бобијеве (*Bobbio*), које баратају терминима као што су „репресивна“ и „промоционална функција права“. На крају ће се кандидаткиња определити за њој прихватљиву дефиницију функција, а то је она која одговара Мертоновој: функције су сазнатљиве објективне последице неке

стандардизоване друштвене активности или културне форме. Очигледно да је реч о социолошкој дефиницији тог појма, и то таквој да омогућава широку употребу метода функционалне анализе од стране различитих теоријских оријентација.

У истом поглављу указаће се на плурализам јединица друштва у односу на које се могу изучавати функције права, као и подобност функционалне анализе да буде метод како функционалистички тако и конфликтно оријентисаних социолога. У том смислу, биће изложена Мертонова позиција „некласичног функционализма“ (функционализма који одбацује три канона класичног функционализма), као предуслова за вредносно неутрално коришћење овог метода. На самом крају овог поглавља, кандидаткиња ће одабрати сопствени методолошки приступ, и одредити јединице своје функционалне анализе: 1. друштво као систем, 2. интеракција, 3. појединац.

Трећим поглављем кандидаткиња започиње своју анализу функција права, и то на највишем нивоу – нивоу друштвеног система. Како је јединица анализе структура (друштво), у односу на коју се посматра функционалност друге структуре (права), у овом поглављу реч је о макро социолошкој анализи функција права. Теоријски оквир овог дела рада биће Парсонсова (Parsons) теорија о функционалним императивима, тако да ће поглавље започети њеним излагањем. Реч је о теорији која држи да сваки систем, па и друштвени, у циљу опстанка мора да задовољи четири функционална императива: адаптацију на околину (*Adaptation*), постављање циљева и мобилизацију ресурса за њихово постизање (*Goal Attainment*), интеграцију делова (*Integration*) и латенцију, тј. одржавање културних образаца (*Latency*). Такозвана *АПИЛ шема* (на енглеском: *AGIL*) кандидаткињи ће послужити за деривирање хипотеза о друштвеним функцијама које право врши на макро нивоу. За разлику од Парсонса, који је функцију задовољења сваког од ова четири императива доделио различитом друштвеном подсистему, кандидаткиња постулира да правни подсистем друштва учествује у задовољењу сваког од њих, а не само у задовољењу императива интеграције друштва, како проистиче из Парсонсове теорије. Тако ће се претпоставити да право, поред привредног подсистема, утиче на адаптацију друштва на промене, те учинити покушај да се објасне механизми путем којих оно то чини. Затим ће се постулирати да право помаже политичком подсистему у остварењу функције постављања и извршења циљева друштва тако што га легитимише и тако што

конкретизује и обзнањује његове циљеве. Право као фактор интеграције друштва биће нарочито анализиран, детаљним описом механизма путем којих оно врши ову функцију, а у које кандидаткиња претпоставља да спадају: спречавање конфликта, решавање насталих конфликта и координација понашања. Посебно ће бити значајан (због мањка истраживања ове функције права) покушај кандидаткиње да покаже да, поред образовног система, организоване религије и породице, и право врши функцију социјализације чланова друштва.

Претпостављајући да није могуће у потпуности разумети правни феномен, а нарочито његов динамички карактер, уколико га посматрамо искључиво на системском нивоу, у **четвртном поглављу** дисертације кандидаткиња ће заузети микро социолошку перспективу и из те позиције покушати да одговори на питање функција права, односно на питање: коју улогу право врши у обичним, свакодневним, „лицем у лице“ интеракцијама? Ово значи да ће јединица друштва у односу на коју се у овом поглављу посматрају функције права бити интеракцијска пракса, односно „сусрет“ (*Goffman*) или „ситуација“ (*Knor-Cetina*). Битно је нагласити да је анализа у овом поглављу још увек социолошка, јер наведена јединица, иако најмања јединица социолошке анализе, није сводива на актере нити на њихова сврховита делања. Ово зато што је сврховито друштвено делање појединца у некој друштвеној ситуацији зависно од интерпретације тог делања од стране другог појединца у интеракцији, због чега су друштвене ситуације *sui generis* реалност. Друштвена интеракција, односно ситуација, има сопствену организацију и динамику коју не можемо предвидети на основу познавања психологија појединачних актера.

Да би анализирала интеракцијски аспект права, кандидаткиња ће најпре објаснити сам појам друштвене интеракције, користећи се налазима најважнијих представника интеракционизма у социологији: Мида (*Mead*), Блумера (*Blumer*), Гофмана (*Goffman*), Бергера (*Berger*), Лукмана (*Luckman*) итд. Затим ће говорити о улози коју право игра у интеракцијским процесима. Полазећи од Луманове (*Luhmann*) теорије о праву као „генерализованим нормативним понашајним очекивањима“, постулираће да право на микро друштвеном нивоу врши функцију стабилизације нормативних очекивања актера који учествују у интеракцији.

Како је проблем споја (*linkage*) односно јаза (*gap*) између микро и макро нивоа друштва увек присутан у социологији, један део овог поглавља биће

посвећен покушају да се помире макро и микро ниво анализе. То значи да ће се анализирати у каквој је вези право које настаје из потребе за стабилизацијом нормативних очекивања (тзв. имплицитно право), са оним које држава ствара и намеће „одозго“ (тзв. експлицитно право). Кандидаткиња ће настојати да у савременим емпиријским истраживањима правне свести (*legal consciousness*) и поштовања права (*legal compliance*) пронађе потврду зависности званичног права од неформалних нормативних пракси. Остаје да се утврди да ли је наведено показатељ да право, осим нормативних очекивања на хоризонталном нивоу (међу „једнакима“), стабилизује и узајамна очекивања званичника система и коначних адресата правних норми.

У четвртом поглављу анализа функција права биће спуштена на ниво испод макро социолошког, а то је ниво психологије појединца. Настављајући тамо где је стала у претходном поглављу, а то је констатација да право омогућава друштвену интеракцију тако што стабилизује међусобна очекивања људи у интеракцији, кандидаткиња ће се у овом одељку питати се да ли ова стабилизација очекивања задовољава и неку психолошку потребу човека. Њена хипотеза је да право у условима комплексности и контингентности света и ограничених сазнајних моћи човека, задовољава специфичну психолошку потребу за предвидљивошћу понашања Другог.

Прегледом психолошких теорија које се баве људским потребама и мотивацијом она ће покушати да нађе доказ да оваква психолошка потреба постоји. Анализираће теорије и моделе за чији централни појам верује да се може довести у везу са њеним (овде још увек радним) појмом *потребе за предвидљивошћу*. У питању су теорија о компензаторној контроли (*compensatory control theory*), теорија управљања терором (*terror management theory*), Лернерова (Lerner) хипотеза о праведном свету, теорија о оправдању система (*system justification theory*) и модел очувања смисла (*meaning maintenance model*). Кандидаткиња хипотетише да се иза различитих психолошких потреба којима се баве ове теорије (за контролом, за бесмртношћу, за правдом, за одржањем status-а quo, за смислом), налази „потреба за уређеношћу света“, која се састоји се из захтева да се објективно хаотичан и рандомизиран свет препун случајности види као уређен. Да би доказала да је перцепција реда важна за човеково физичко и психичко благостање, кандидаткиња ће анализирати истраживања из области психологије и неуронаука. Даље ће

претпоставити да поменута потреба за редом, када је реч о односима међу људима, поприма облик „потребе за предвидљивошћу“ понашања Другог, те анализирати начине на које човек задовољава ову потребу. Прецизније, покушаће да да одговор на питање ли је човек у стању да сопственим психолошким напорима задовољи ову потребу, или су му за то потребни некакви екстерни системи. Уколико успе да учини вероватним да се човек у задовољењу потребе за предвидљивошћу понашања Другог у условима велике динамичке густине савременог друштва ипак мора ослонити на некакве спољашње структуре, кандидаткиња ће покушати да покаже да право има карактеристике које га чине подесним компензаторним механизмом за осигурање предвидљивости у интеракцијама у једном таквом друштву.

На самом крају овог поглавља кандидаткиња ће покушати да покаже да судски процес има терапеутски учинак на човека, јер обезбеђује задовољење „потребе за когнитивним затварањем“ ситуације коју одликује неизвесност (ситуација спора). Потреба за когнитивним затварањем, претпоставља она, јесте још једна манифестација потребе за предвидљивошћу. Овим ће кандидаткиња, могуће, и психолошку теорију о когнитивном затварању довести у везу са задовољењем потребе за предвидљивошћу.

У **седмом** и закључном **поглављу** биће сублимирани резултати свеобухватног истраживања и анализе теме, и дати могући правци њеног даљег истраживања. Кандидаткиња оставља као отворену могућност да у овом последњем поглављу каже нешто и о примерима друштава, односно друштвених ситуација, у којима право не успева да врши поменуте функције, те о последицама такве дисфункционалности.

4. Основне хипотезе од којих ће се полазити у истраживању

1) Прва хипотеза: *Право врши функцију адаптације друштва на промене.*

Према Талкоту Парсонсу (*Parsons*) адаптација је један од четири функционална императива који сваки друштвени систем мора да задовољи како би опстао. Односи се на нужност прилагођавања друштвеног система промењеним околностима у његовом окружењу. Парсонс је сматрао да функцију адаптације

друштва преодминантно врши економски подсистем, тако што прилагођава искоришћавање и дистрибуцију ресурса потребних за остварење циљева друштва, променама које настају у друштвеном окружењу. Кандидаткињина претпоставка је да, осим економије, и право у извесној мери врши адаптивну функцију, и то на начин да прилагођавање друштвеног система променама у спољашњој средини чини поступним, чиме онемогућава веће потресе унутар система и тако чува његову стабилност. При томе „друштвено окружење“ она схвата шире од Парсонса, тако да осим материјалног (природног) окружења, овим појмом обухвата и техничко-технолошки аспект друштва, који се такође понаша као средински (спољашњи) фактор који детерминише све битне процесе у друштву. Претпоставка о праву као подсистему друштва који омогућава адаптацију, доводи нас на терен области правне социологије која се бави односом права и друштвених промена. Наиме, одавно је примећено да право „има одлучујућу улогу, често недовољно схваћену, као инструмент који успоставља, надзире или на други начин регулише чињеницу или брзину друштвене промене“ (L. M. Friedman, “Legal Culture and Social Development”, *Law and Society Review* 4(1), 1969, 29). Право може регулисати друштвене промене тако што ће средину прилагодити постојећем стању у друштву, у ком смислу се појављује као средство за конзервирање стварности. Ово је у литератури често истицано као негативна функција права. Кандидаткињу, пак, занима ситуација када право чини обратно – када прилагођава друштво променама у спољашњој средини. У том случају оно се појављује као медијум друштвене промене. Међутим, чак и у том случају, када иде за тим да омогући друштвену промену, право је амортизује. Кандидаткиња претпоставља да је таква амортизација у некој мери увек неопходна, јер свака друштвена промена представља претњу по стабилност система. Да би учинила извеснијом хипотезу о праву као инструменту адаптације на промене, она ће ићи за тиме да покаже да право поседује одређене карактеристике, које се речју могу описати као „пластичност“, а које га чине подесним за вршење ове функције. Кандидаткиња у Пројекту тезе прелиминарно наводи једну такву карактеристику права: за правне норме због њихове општости и апстрактности каже се да имају „отворену структуру“, што значи да остављају широк простор за интерпретацију приликом примене на конкретан случај. Ова особина правне норме омогућава да, у ситуацији регулисања питања око којих још увек нема вредносног консензуса у друштву (што

је случај у ситуацији друштвених промена), коначно значење норме израсте органски из процеса рефлексije и дискусије које оваква норма неминовно покреће у друштву. Ово значи да се промена која је наступила у околини у право транспонује солидно споро и поступно (ова особина права садржана је у синтагми да „права увек каска за стварношћу“), што чува стабилност система. На крају, кандидаткиња ће настојати да у постојећим емпиријским истраживањима пронађе потврду да право заиста и врши функцију адаптације.

2) Друга хипотеза: *Право врши функцију усмеравања понашања ка циљевима друштвеног система.*

За опстанак друштвеног система осим адаптације, битно је и да се систем константно унапређује, повећа и развија, а то чини тако што изнова поставља себи циљеве и мобилише неопходне ресурсе за постизање тих циљева. У Парсонсовој теорији политички подсистем типично врши функцију постизања циљева. Претпоставка кандидаткиње је да, осим политичког подсистема, и право има своје место у остваривање функције постизања циљева, и то тако што врши усмеравање понашања свих делова друштва ка циљевима које је политички подсистем поставио. Ову тврдњу темељи на опсервацији два механизма путем којих се то дешава: 1. превођење политичких циљева у права и обавезе, чиме се они језички формулишу, разрађују и конкретизују, и тиме у јасној форми обзнањују онима чије понашање треба да воде; 2. легитимација политичког поретка. Док о првом механизму закључује из саме природе права као норме, за други ће кандидаткиња понудити емпиријску потврду, коју верује да је пронашла у савременим истраживањима која показују да је легитимитет права и његових институција најважнији предиктор поштовања права (супротно традиционалном уверењу да право примарно мотивише страхом од санкције). Ове студије, даље, показују да људи право сматрају легитимним онда када његове процедуре доживљавају као праведне, без обзира на праведност или пожељност исхода тих процедура. Ово практично значи да политички поредак у великој мери може себе легитимисати, односно обезбедити себи значајан резервоар „дифузне подршке“, само применом праведних процедура. Пошто су у значајном делу карактеристике процедуралне правде (непристрасност, објективност, уважавање интереса странке итд.) у ствари карактеристике права као формално-рационалног нормативног система,

кандидаткиња закључује да право због своје природе може допринети легитимацији сваког, па и супстантивно неправедног политичког поретка. Без легитимитета политичких институција и њихових политика друштвени систем би се у спровођењу својих циљева морао служити голом принудом, што је на дуг рок неодржив модел друштвене контроле. Такође без обзнањивања политичких циљева у форми конкретних права и обавеза, успешна кооперација свих делова друштва у правцу остварења циљева не би била могућа.

3) Трећа хипотеза: *Право врши функцију интеграције друштвеног система.*

Интеграција друштва подразумева одржање унутрашње хармоније и одсуства конфликта унутар система, као и међусобно прилагођавање подсистема на начин да они доприносе целини друштва. Парсонс каже да друштвена интеграција зависи од интернализованих вредности друштва, али да тражи и више од тога: експлицитно прописана очекивања од различитих друштвених улога. Овим је Парсонс правом подсистему доделио улогу остваривања функционалног императива интеграције друштва. Пошто је ову хипотезу, за разлику од претходне две преузела директно од Парсонса, кандидаткиња за циљ поставља да је подржи детаљним појашњавањем механизма путем којих право врши ову функцију. Према њеној хипотези, механизми путем којих право врши интегративну функцију су следећи: 1. спречавање конфликта, 2. решавање насталих конфликта, 3. координација понашања. С тим у вези, она ће у дисертацији анализирати начине на које право утиче на мотивацију својих адресата у циљу спречавања конфликта. Претпоставља да ће све мотиве који утичу на понашање у складу са правом моћи да сведе на две врсте: а. инструментални, б. нормативни мотиви. Затим ће настојати да покаже како утицај на понашање преко ова два мотива успева да у ситуацији интересно подељеног друштва осигура интеграцију. У том смислу ће нарочиту пажњу посветити нормативном мотиву легитимитета, односно анализираће на који начин право себи обезбеђује легитимитет уколико, поред општедруштвених штити и парцијалне (нпр. класне) интересе. На крају, кандидаткиња ће аргументовати тврдњу да, чак и када у друштву не би постојао проблем сукоба интереса који води у конфликт (а што је утопијска замисао), остао би проблем координације његових делова.

Укратко, како би потврдила хипотезу, кандидаткиња ће интегративну функцију права посматрати на хоризонталној равни где се она појављује као одговор на проблем повећане диференцијације савременог друштва, као и на вертикалној равни где представља решење за проблем усложњене стратификације, односно сукоба међу слојевима друштва.

4) Четврта хипотеза: *Право врши социјализаторску функцију.*

У правној науци доминира став да право регулише понашање кроз норме које на стриктан начин изричу команду о друштвено пожељном понашању, и које то постижу захваљујући претњи принудом. Не негирајући ово, кандидаткиња ће у дисертацији претпоставити да право делује на понашање чланова друштва и на један суптилнији начин. Наиме, она сматра да, и када је у тзв. периоду латенције (периоду који претходи ситуацији која захтева правно понашање), право делује на усмеравање понашања тако што промовише фундаменталне вредности друштва. На овај начин оно помаже у социјализацији чланова друштва, односно обликује свест на начин да људи почињу да мисле и осећају оно што норма од њих тражи. Једном потврдом ове хипотезе она сматра чињеницу постојања тзв. симболичког законодавства. У питању су прописи који су написани тако да се не могу ефективно примењивати, већ служе симболички – да промовишу или учврсте неку вредност. Ово кандидаткиња назива „примарном социјализацијом“ путем права. Осим ње, покушаће да покаже да право врши и „секундарну социјализацију“, када процесуирањем друштвено непожељних понашања и изрицањем казни, изнова подсећа чланове друштва на основне вредности на којима друштво почива и које су основ кохезије. На ово је, мислимо, указао још Диркем када је тврдио да казна, осим манифестне, има и латентну функцију: иако на први поглед изгледа да служи да искорени злочин, њена латентна функција је да обнови солидарност међу члановима друштва, тако што ће их подсетити на заједничке моралне вредности. У супротном, колективни морал не би био у стању да контролише понашање људи и стопа криминалитета у друштву би порасла до нивоа на којем угрожава опстанак друштва.

Овом хипотезом је кандидаткиња функцију латенције, односно одржавања културних образаца, коју је Парсонс приписивао религији, породици и образовном подсистему, проширила и на право.

5) Пета хипотеза: *На микро друштвеном нивоу право врши функцију стабилизације нормативних очекивања.*

Извор наведене хипотезе је Луманова теорија о праву као „генерализованим нормативним понашајним очекивањима“. Према Луману, свет карактерише комплексност, односно нужност да се бира између великог броја могућности, као и ризик од грешке приликом сваког избора (контингентност). Појединац се са овом врстом неизвесности која карактерише сваки процес одлучивања носи тако што користи психолошки механизам *очекивања*. Када је реч о природним догађајима, ризик од „изневерених очекивања“ је мали. Међутим, у међуљудским интеракцијама ризик од погрешног избора понашања је прилично велики. Разлог за ово је чињеница да људске интеракције карактерише тзв. дупла контингентност: када одабирамо како ћемо се понашати у некој интеракцији, ми увек узимамо у обзир и очекивања која Други има од нас. Ово због тога што понашање Другог макар у делу зависи од његове перцепције наших очекивања од њега. Само на тај начин интеракција је могућа. У једноставним друштвима са малом динамичком густином појединац се у антиципацији понашања Другог може релативно успешно ослонити на сопствену процену, јер се вредности и начин живота у таквим друштвима не разликују много међу људима. У друштвима тзв. органске солидарности која су високо диференцирана, ослањање на психолошки механизам очекивања недовољно је за успостављање интеракције. Зато се у тој тачки развоја друштва јавља потреба за спољашњом структуром која ће појединцу рећи шта су очекивања других од њега. Према Луману, та спољашња структура је право. Право користи искуства „изневерених очекивања“ из претходних интеракција, да формулише правила која ће људе информисати о томе шта су очекивања других од њих, што им омогућава да у будућности избегну разочарања.

Пошто даје нормативну структуру очекивањима, кандидаткиња постулира да право тиме врши функцију стабилизације узајамних очекивања актера у интеракцији, чиме заправо чини могућом интеракцију у комплексним друштвима. Кандидаткиња даље намерава да истражи да ли право функцију стабилизације врши само на хоризонталном нивоу, нормирајући очекивања међу једнакима (грађанима, тј. коначним адресатима норми), или је могуће говорити и о стабилизацији очекивања између званичника система и грађана. У вези са

наведеним је и питање односа тзв. експлицитног права (права које настаје „одозго“, активношћу законодавног тела), и тзв. „живог“ (имплицитног) права које органски израста из друштвених конвенција. Кандидаткиња ће анализирати савремена социолошко-правна истраживања која се баве питањем легитимитета права, правне свести и отуђености од права, како би проверила да ли ефикасност тзв. званичног права зависи од имплицитног права које израста органски из обичаја или судске праксе, те да ли је ову везу могуће довести у однос са поменутом теоријом о праву као механизму за стабилизацију нормативних очекивања.

б) Шеста хипотеза: *Право врши психолошку функцију задовољења потребе за предвидљивошћу понашања.*

Инспирисана Лумановим ставом да је сигурност у очекивању очекивања важна јер чини интеракцију могућом, кандидаткиња поставља хипотезу да се право појављује као функционално и у односу на појединца, тако што служи задовољењу психолошке потребе за предвидљивошћу у друштвеним интеракцијама. Полазећи од става да је интеракција услов биолошког опстанка човека, и да није могућа без узајамних очекивања о понашању, она претпоставља могућност да је човек током еволуције развио психолошку потребу која му у условима комплексности и контингентности омогућава да свет види као уређено и предвидљиво место. У друштвеним интеракцијама ова потреба за уређеношћу света појављивала би се као потреба за предвидљивошћу понашања Другог. Наиме, уколико би свет био виђен као дезорганизован никаква кооперација не би била могућа јер би се човек у сваком тренутку налазио пред бесконачним бројем могућности за понашање, при чему би ризик од погрешног одабира понашања био несносно велик.

Да би хипотезу да право задовољава психолошку потребу човека за предвидљивошћу учинила извеснијом, биће неопходно да кандидаткиња у дисертацији одговори на два питања: 1. Да ли постоји психолошка потреба да се свет види као уређен и предвидљив?, 2. Да ли право има карактеристике које га чине компензаторним механизмом за испуњење те психолошке потребе?

У одговору на прво истраживачко питање, она намерава да анализира савремене теорије и истраживања из области психологије који се баве концептима који се могу довести у везу са концептима предвидљивости, извесности и уређености света. Уколико наведена анализа учини вероватним постојање

психолошке потребе за предвидљивошћу, кандидаткиња ће даље покушати да покаже да човек није у стању да се индивидуалним напорима бори са рандомизираношћу понашања Другог, те да му у перцепцији интеракција као уређених и предвидљивих помажу некакве спољашње структуре (које се у том смислу појављују као спољашњи компензаторни механизми за осигурање задовољења потребе за предвидљивошћу). У коначници, да би потврдила наведену хипотезу, биће потребно да аргументује да право има особине које га чине функционално најподеснијим нормативним системом за остварење ове психолошке потребе човека.

5. Методе које ће се у истраживању применити

Докторска дисертација биће посвећена анализи функција права, која је социолошка, односно психолошка. Реч је, дакле, о научном приступу истраживању функција права. Као што кандидаткиња исправно примећује, оно што се у јуриспруденцији уобичајено називало анализом функција права заправо је било анализа његових циљева, што је предмет филозофије. Кандидаткиња појам *функција* одређује онако како се он дефинише у социологији – као стварни ефекат неке друштвене институције на одређену јединицу друштва – и тиме га јасно диференцира од *циљева* као субјективних диспозиција, чиме прави методолошки отклон од филозофије.

Како функције права нису претходно дубински истраживане, циљ анализе биће конституисање једног синтетичког модела помоћу којег би се у будућности могла вршити емпиријска истраживања функција права. Другим речима, истраживање иде за тим да конструише хипотезе о функцијама које право врши у односу на друштвени систем, интеракцију и појединца, извођењем из теорија попут Парсонсове, Луманове, Мидове итд. Рад ће обилovati и приказима резултата постојећих емпиријских истраживања из области психологије и социологије, чија ће улога у дисертацији бити да тачност наведених хипотеза учине вероватнијом. Напомињемо да ова емпиријска истраживања нису, и не могу бити, доказ кандидаткињиних хипотеза из два разлога:

1. Истраживања која ће бити приказати у раду немају за свој предмет функције права, у ком смислу не могу представљати директан доказ наведених хипотеза. Међутим, пошто се логички могу се повезати са кандидаткињиним

претпоставкама о функцијама права, мислимо да могу у мањој или већој мери бити индиректна подршка овим хипотезама.

2. Због почетног методолошког става који кандидаткиња заузима – да се функције права не могу претпостављати, већ да се морају емпиријски утврђивати за сваки тренутак и свако друштво – чак и мера у којој приказана емпиријска истраживања подржавају наведене хипотезе, упитна је. Наиме, та су истраживања ограничена на одређене контексте, због чега из њих није могуће извести емпиријске генерализације о функцијама права ван тог контекста. Тако право у једном друштву може захваљујући својим безличним процедурама које гарантују непристрасност и објективност, легитимисати постојећи политички поредак, док у неком другом може чинити управо супротно и понашати се дисфункционално. Исто вреди и за различите јединице истог друштва, као и за различите тренутке анализе. Иако право вероватно врши одређене функције у већини друштва, не треба заборавити да је друштвена кохезија емпиријска варијабла и да различита друштва имају различит степен кохезије, због чега ни функционални императиви (укључујући и оне које право испуњава) нису увек једнако задовољени у различитим друштвима.

У том смислу, циљ дисертације јесте да се на основу карактеристика права као специфичне технике регулисања друштвених односа, те евентуалних посредних емпиријских доказа, претпоставе одређене функције које право редовно врши. Коначну потврду о томе да право врши одређену функцију у конкретном контексту, може дати само емпиријско истраживање, јер као што нема друштва у којем су функционални императиви потпуно задовољени, тако ни механизми за њихово задовољење не морају увек савршено вршити ту своју улогу, што каткад може довести и до њихове дисфункционалности.

Што се тиче теоријског састојка метода, односно парадигме на којој ће темељити своју анализу, кандидаткиња је одлучила да не бира између функционализма и конфликтне теорије, већ да функције права сагледа из оба ракурса. Иако је функционална анализа често сматрана методом којим се служе искључиво функционалисти, истина је да је једнако корисна (а тако је и коришћена) и као метод конфликтних теорија. Ипак, да би се функционалну анализу могла користити на овакав „вредносно неутралан“ начин, кандидаткиња је одлучила да одбаци три канона класичног функционализма. Она најпре одбацује

канон универзалног функционализма, према којем свака институција увек врши позитивну функцију, те прихвата могућност да институција може бити и дисфункционална, као и не-функционална (без ефекта). Друго, она напушта схватање да свака институција врши позитивну функцију у односу на сваку јединицу друштва (*канон функционалног јединства друштва*). На крају, кандидаткиња одбија да априорно, без емпиријске потврде, тврди да за одређене институције у друштву не постоје функционалне алтернативе (*канон неопходности*).

Поред јединства функционалног и конфликтног становишта, кандидаткиња се одлучила и за јединство системског (макро) и интеракционистичког (микро) приступа у истраживању. На крају, избегла је и ограничење унутар једне науке, па је социолошку анализу функција права допунила психолошком, како би показала и значај права за психу човека.

6. Очекивани резултати и научни допринос

Право је феномен који прожима целокупну друштвену реалност, и као такав заслужује да буде подвргнут функционалној анализи, макар у мери у којој су то били други друштвени феномени. Нажалост ово се није догодило. Ако изузмемо Парсонса који је неколико својих радова посветио овој теми, и његовог ученика Лумана (*Luhmann*), чија „*Rechtssoziologie*“ имплицитно садржи и једну функционалну анализу права, већина социолога није била заинтересована за истраживање функција права, као што је то била када су у питању други друштвени феномени, попут религије и породице. Још мање интересовања за ову тему показали су писци правничке провенијенције. Њихову незаинтересованост Бобио објашњава чињеницом дуго присутне доминације нормативних теорија права у општој јуриспруденцији (посебно у варијанти Келзеновог крајњег формализма) и са њима скопчаног структуралистичког поимања права, што је довело до незаинтересованости за друштвени аспект правне појаве, а тиме и за тему функција права. Бављење функцијама права изостало је чак и у мање екстремним варијантама нормативизма, попут оног Хартовог (*Hart*), који није негирао везу права са друштвом.

Међутим, осим што је норма, право је друштвени феномен: оно не само да настаје као производ друштвених сила, већ и повратно испољава ефекте на

друштво. Ти ефекти могу бити намеравани, тј. они које је законодавац нормом предвидео. Норма, међутим, може произвести и ненамераване ефекте, који за друштво могу бити како функционални тако и дисфункционални. Закључак је да се правна наука никако не би смела бавити само проучавањем циљева права или манифестних функција права, већ је изузетно важно да се изучавају и тзв. латентне функције права, односно његове неочекиване и ненамераване последице. Ово не само да је интригантано за науку, већ има и практичну важност. Право настаје са циљем да усмерава понашање људи, што у смислу координације, што осигуравања кооперативног деловања људи у правцу остварења циљева друштвене заједнице. Разумети функције права значи, поред осталог, и разумети да ли је, и када, право подобно да ове циљеве оствари. Ово у пракси може бити нарочито важно за законодавца и друге који учествују у креирању јавних политика, када у циљу измене законодавног оквира процењују ефикасност постојећих прописа. Од кључне важности тада је израчунавање нето баланса свих последица које конкретни пропис производи, односно процена да ли је неки пропис више функционалан него дисфункционалан за друштво као целину.

Кандидаткињина амбиција у дисертацији је општија: она жели да дефинише могуће функције права као система, а не да анализира функције одређеног подсистема права или неке правне институције. Сматрамо да је ово неопходан први корак у анализи функција права у ситуацији где не постоји ниједно социолошко дело посвећено функцијама права. Допринос овог рада је, дакле, у креирању једног оквира унутар којег би се даље могле изучавати функције права у конкретним друштвеним контекстима. Тај је оквир синтетички, што сматрамо посебно важним. Синтетички је на три начина: 1. он разматра функције права на три нивоа друштва (на системском, интеракцијском и нивоу личности); 2. на макро нивоу он разматра функције права у односу на сва четири функционална императива друштвеног система (адаптација, постизање циљева, интеграција и латенција), 3. он расправља функције права из ракурса две науке (социологије и психологије).

Посебно оригиналном у дисертацији сматрамо хипотезу о томе да право врши задовољење одређене психолошке потребе („потребе за предвидљивошћу“). Док су остале хипотезе које ће бити анализирани у дисертацији, или проистекле из постојећих теорија о праву, или биле инспирисане њима, ова је производ чисте научне имагинације кандидаткиње. Дисертација ће из тог разлога у овом делу

обилovati емпиријским истраживањима из области психологије у настојању да се тачност ове хипотезе што је могуће више потврди.

У вези са претходним, као посебан допринос докторске дисертације истичемо покушај заузимања психолошке перспективе у изучавању права. Наиме, психологија се углавном бавила правом са циљем да помогне правној пракси, пре свега судовима и полицији у вршењу послова из њихове надлежности (судска и форензичка психологија), на начин што је појаве које уобичајено истражује, смештала у контекст правних институција. Са изузетком аутора попут Тома Тајлера (*Tyler*), међу психолозима није било заинтересованости да за непосредни предмет свог истраживања узму право. Резултат тога је чињеница да се психологија права још увек није формирала као засебна дисциплина. Сматрамо да би право у будућности требало изучавати психолошки, не зато што су социологија и филозофија права одговориле на сва питања из свог домена, већ зато што нека од питања од суштинског значаја за разумевање природе права, још увек нису ни начета. Реч је о питањима попут правне социјализације, мотивације у правном понашању и овде поменутих психолошких функција права, којима је заједничко управо то што се тичу психолошких појава. У том смислу, сматрамо ову дисертацију малим помаком у правцу популаризације дисциплине психологије права.

На крају, допринос докторске дисертације видимо и у потенцирању микро социолошке перспективе у изучавању права. Истина, кандидаткињи је ова перспектива служила да истражи оно што је предмет њене дисертације, али мислимо да је тиме указала на потребу за једном интеракционистичком теоријом права. Наиме, све досадашње теорије су право посматрале као структуру, што значи да су његов настанак и функционисање објашњавале уз помоћ других макро концепата попут класе, друштвене солидарности, поделе рада, итд. Оно што мислимо да фали правној науци јесте теорија о настанку права из неформалних друштвених пракси. Заметак ове идеје налази се код Лумана, а понешто од „правног интеракционизма“ постоји и код неоинституционалиста попут Мекормика (*MacCormick*) и у једном Фулеровом (*Fuller*) делу. Међутим, изгледа да се да се овај поглед на право није даље развијао. Мислимо да би једна таква, интеракционистичка, теорија права могла послужити као погодан оквир за савремена истраживања правне свести и отуђености од права, која стичу све већу

популарност, а четврто поглавље у дисертацији кандидаткиње нуди инспирацију за то.

7. Закључак

На основу претходно наведеног, Комисија је мишљења да се тема докторске дисертације кандидаткиње Ање Безбрадице може прихватити. Имајући у виду да је кандидаткиња претходно положила све испите и испунила све услове који се захтевају за израду докторске дисертације, чланови Комисије предлажу Наставно-научном већу Правног факултета Универзитета у Београду, као и Већу научних области правно-економских наука Универзитета у Београду, да одобри њену израду под менторством проф. др Саше Бована.

У Београду, 19.06.2024. године

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

др Саша Бован, редовни професор
Универзитета у Београду – Правног факултета

др Драган Попадић, редовни професор
Филозофског факултета Универзитета у Београду

др Милош Здравковић, доцент
Универзитета у Београду – Правног факултета

Прелиминарни списак литературе

- 1) Arent, Hana. *Izvori totalitarizma*. Feministička izdavačka kuća 94, 1998.
- 2) Barkan, Steven. *Law and society: An introduction*. Routledge, 2018.
- 3) Berger, Peter, and Thomas Luckmann. "The social construction of reality." *Social theory re-wired*. Routledge (2016): 110-122.
- 4) Bezbradica, Anja. "Funkcionalna analiza prava." *Zbornik radova „Pravo između stvaranja i tumačenja“*. Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo (2023): 374-391.
- 5) Bicchieri, Cristina. "Norms, conventions, and the power of expectations." *Philosophy of social science: A new introduction* (2014): 208.
- 6) Black, Donald. "Crime as social control." *American sociological review* (1983): 34-45.
- 7) Black, Donald. *The behavior of law: Special edition*. Emerald Group Publishing, 2010.
- 8) Bobocel, D. Ramona, et al., eds. *The psychology of justice and legitimacy*. Vol. 11. Taylor & Francis, 2011.
- 9) Bovan, Saša. *Paradigmatski koreni sociologije prava*. Dosije. Beograd, 2004.
- 10) Bukowski, Marcin, Immo Fritsche, and Ana Guinote. *Coping with lack of control in a social world*. Routledge, 2016.
- 11) Burazin, Luka. "Legal systems as abstract institutional artifacts." by L. Burazin, KE Himma and C. Roversi, *Oxford University Press* (2018), *Forthcoming* (2017).
- 12) Cooley, Charles Horton. *Human nature and the social order*. Routledge, 2017.
- 13) Cotterrell, Roger. "Social theory and legal theory: contemporary interactions." *Annual Review of Law and Social Science* 17 (2021): 15-29.
- 14) Deflem, Mathieu. "Deviance and social control." *The handbook of deviance* (2015): 30-44.
- 15) Deflem, Mathieu. "The boundaries of abortion law: systems theory from Parsons to Luhmann and Habermas." *Social Forces* 76.3 (1998): 775-818.
- 16) Deflem, Mathieu. *Sociology of law: Visions of a scholarly tradition*. 2008.
- 17) Durkheim, Emile. "The division of labour in society." *Social Theory Re-Wired*. Routledge, 2023.

- 18) Durkheim, Emile. *The Rules of Sociological Method*. Bloomsbury Publishing, 2013, <https://www.perlego.com/book/2996269/durkheim-the-rules-of-sociological-method-and-selected-texts-on-sociology-and-its-method-pdf> (Original work published 25 October 2013).
- 19) Durkheim, Emile. *Emile Durkheim: selected writings*. Cambridge University Press, 1972.
- 20) Easton, David. „A Re-Assessment of the Concept of Political Support.“ *British Journal of Political Science* 5.4 (1975): 435-457.
- 21) Easton, David. „The Perception of Authority and Political Change.“ *NOMOS: American Society for Political and Legal Philosophy* 1 (1958): 170-196.
- 22) Ehrenberg, Kenneth M. *The functions of law*. Oxford University Press, 2016.
- 23) Ehrenberg, Kenneth. "Functions in jurisprudential methodology." *Philosophy Compass* 8.5 (2013): 447-456.
- 24) Ehrlich, Eugene, and Klaus A. Ziegert. *Fundamental principles of the sociology of law*. Routledge, 2017.
- 25) Ewick, Patricia, and Susan S. Silbey. *The common place of law: Stories from everyday life*. University of Chicago Press, 1998.
- 26) Faso, Gvido. *Istorija filozofije prava*. CID. Podgorica, 2007.
- 27) Ferari, Vinčenco. *Pravo i društvo*. CID. Podgorica, 2011.
- 28) Ferrari, Vincenzo. *Funciones del derecho*. Universidad Externado de Colombia, 2015.
- 29) Fiske, Susan T. *Social beings: Core motives in social psychology*. John Wiley & Sons, 2018.
- 30) Fiske, Susan T., and Shelley E. Taylor. *Social cognition*. Mcgraw-Hill Book Company, 1991.
- 31) Frank, Jerome, and Brian H. Bix. *Law and the modern mind*. Routledge, 2017.
- 32) Friedman, Lawrence M. "Legal rules and the process of social change." *Stan. L. Rev.* 19 (1966): 786.
- 33) Friesen, Justin P., et al. "Seeking structure in social organization: compensatory control and the psychological advantages of hierarchy." *Journal of Personality and Social Psychology* 106.4 (2014): 590.
- 34) Fuller, Lon L. "Human interaction and the law." *Am. J. Juris.* 14 (1969): 1.

- 35) Fuller, Lon L. "Law as an instrument of social control and law as a facilitation of human interaction." *BYU L. Rev.* (1975): 89.
- 36) Fuller, Lon Luvois. *The morality of law*. 1964.
- 37) Gibbs, Jack P. *A theory about control*. Routledge, 2019.
- 38) Giddens, Anthony. *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. University of California Press, 1984.
- 39) Gidens, Entoni. *Sociologija*. Ekonomski fakultet Beograd, 2007.
- 40) Goffman, Erving. "The presentation of self in everyday life. 1959." *Garden City, NY* 259 (2002).
- 41) Goffman, Erving. *Interaction Ritual: Essays in Face-to-Face Behavior* (1st ed.). Routledge, 1967.
- 42) Gramsci, Antonio, and Frank Rosengarten. *Letters from prison*. Vol. 2. New York: Columbia University Press, 1994.
- 43) Green, Leslie. "Law, Co-ordination and the Common Good." *Oxford J. Legal Stud.* 3 (1983): 299.
- 44) Green, Leslie. "The Functions of Law." *Cogito* 12.2 (1998): 117-124.
- 45) Hadfield, Gillian K., and Barry R. Weingast. "What is law? A coordination model of the characteristics of legal order." *Journal of Legal Analysis* 4.2 (2012): 471-514.
- 46) Haralambos, Michael, Heald, Robin. *Uvod u sociologiju*. Globus. Zagreb, 1989.
- 47) Hechter, Michael, and Christine Horne, eds. *Theories of social order: a reader*. Stanford University Press, 2009.
- 48) Heine, S.J., Proulx T. and K. D. Vohs. "The meaning maintenance model: On the coherence of social motivations." *Personality and social psychology review* 10 (2) (2006): 88-110.
- 49) Hertogh, Marc. "A 'European' conception of legal consciousness: rediscovering Eugen Ehrlich." *Journal of Law and Society* 31.4 (2004): 457-481.
- 50) Hertogh, Marc. "What moves Joe Driver? How perceptions of legitimacy shape regulatory compliance among Dutch traffic offenders." *International Journal of Law, Crime and Justice* 43.2 (2015): 214-234.
- 51) Hertogh, Marc. *Nobody's law: Legal consciousness and legal alienation in everyday life*. Springer, 2018.

- 52) Hirst, Paul Q. "Marx and Engels on law, crime and morality." *Economy and Society* 1(1) (1972): 28-56.
- 53) Hirst, Paul. *On Law and Ideology*. Macmillan. London, 1979.
- 54) Hoebel, E. Adamson. *The law of primitive man: A study in comparative legal dynamics*. Harvard University Press, 1954.
- 55) Hyde Alan. „The Concept of Legitimation in the Sociology of Law.“ *Wisconsin Law Review* 2(1983): 379-426.
- 56) Jenkins, Iredell. *Social order and the limits of law: a theoretical essay*. Vol. 60. Princeton University Press, 2014.
- 57) Jolls, Christine, Cass R. Sunstein, and Richard Thaler. "A behavioral approach to law and economics." *StAn. l. reV.* 50 (1997): 1471.
- 58) Jost, J.T., Mahzarin, J.R. and B. A. Nosek. "A Decade of System Justification Theory: Accumulated Evidence of Conscious and Unconscious Bolstering of the Status Quo." *Political Psychology* 25 (6) (2004): 881–919.
- 59) K. Knorr-Cetina, "The micro-social order: Towards a reconception", *Actions and structure: research methods and social theory* (ed. N. Fielding) (2009): 21-53.
- 60) Kanwar, Vik. "Capital punishment as closure: The limits of a victim-centered jurisprudence." *NYU Rev. L. & Soc. Change* 27 (2001): 215.
- 61) Kay, Aaron C., and Justin Friesen. "On social stability and social change: Understanding when system justification does and does not occur." *Current Directions in Psychological Science* 20.6 (2011): 360-364.
- 62) Kay, Aaron C., et al. "A functional basis for structure-seeking: Exposure to structure promotes willingness to engage in motivated action." *Journal of Experimental Psychology: General* 143.2 (2014): 486.
- 63) Kay, Aaron C., et al. "Compensatory control: Achieving order through the mind, our institutions, and the heavens." *Current Directions in Psychological Science* 18.5 (2009): 264-268.
- 64) Kay, Aaron C., et al. "God and the government: testing a compensatory control mechanism for the support of external systems." *Journal of personality and social psychology* 95.1 (2008): 18.
- 65) Kelly, Daniel, and Taylor Davis. "Social norms and human normative psychology." *Social Philosophy and Policy* 35.1 (2018): 54-76.

- 66) King, Michael, and Christopher J. Thornhill. *Niklas Luhmann's theory of politics and law*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003.
- 67) Kruglanski, A. W. and S. Fishman. "The need for cognitive closure." *Handbook of individual differences in social behavior* (2009): 343-353.
- 68) Kruglanski, Arie W., and Donna M. Webster. "Motivated closing of the mind: "Seizing" and "freezing"." *The motivated mind* (2018): 60-103.
- 69) Kruglanski, Arie W., and Edward Tory Higgins, eds. *Social psychology: A general reader*. Psychology Press, 2003.
- 70) Landau, Mark J., Aaron C. Kay, and Jennifer A. Whitson. "Compensatory control and the appeal of a structured world." *Psychological bulletin* 141.3 (2015): 694.
- 71) Landau, Mark J., et al. "A function of form: terror management and structuring the social world." *Journal of personality and social psychology* 87.2 (2004): 190.
- 72) Lerner, Melvin J. *The belief in a just world*. Springer US, 1980.
- 73) Lind, E. Allan, and Tom R. Tyler. *The social psychology of procedural justice*. Springer Science & Business Media, 1988.
- 74) Litowitz, Douglas. "Gramsci, hegemony, and the law." *BYU L. Rev.* (2000): 515.
- 75) Llewellyn, Karl N. "The normative, the legal, and the law-jobs: the problem of juristic method." *Yale LJ* 49 (1939): 1355.
- 76) Luhmann, Niklas. "Operational closure and structural coupling: the differentiation of the legal system." *Cardozo L. Rev.* 13 (1991): 1419.
- 77) Luhmann, Niklas. "The self-reproduction of law and its limits." *Dilemmas of law in the welfare state* 60 (1986).
- 78) Luhmann, Niklas. "The unity of the legal system." *Autopoietic law: A new approach to law and society* 12 (1988): 15.
- 79) Luhmann, Niklas. *A sociological theory of law*. Routledge, 2013.
- 80) Luhmann, Niklas. *Law as a social system*. Oxford socio-legal studies, 2004.
- 81) Luhmann, Niklas. *Social systems*. Stanford University Press, 1995.
- 82) MacCormick, Neil. *Institucije prava*. Naklada breza. Zagreb, 2014.
- 83) Maslow, Abraham Harold. *A Dynamic Theory of Human Motivation*. In C. L. Stacey & M. DeMartino (Eds.) (1958): 26–47.
- 84) Mead, George H. "The psychology of punitive justice." *American journal of sociology* 23.5 (1918): 577-602.
- 85) Mead, George H., and Cornelius Schubert. *Mind, self and society*. na, 1999.

- 86) Mead, George Herbert. "The genesis of the self and social control." *The International Journal of Ethics* 35.3 (1925): 251-277.
- 87) Merton, Robert K. "The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action." *American Sociological Review* 1. 6(1936): 894-904.
- 88) Merton, Robert King. *Social theory and social structure*. Simon and Schuster, 1968.
- 89) Merton, Robert. "Manifest and latent functions." *Social theory re-wired*. Routledge, 2016. 68-84.
- 90) Moulding, Richard, and Michael Kyrios. "Anxiety disorders and control related beliefs: The exemplar of obsessive-compulsive disorder (OCD)." *Clinical Psychology Review* 26.5 (2006): 573-583.
- 91) Murphy, John W. "Niklas Luhmann and his view of the social function of law." *Human studies* (1984): 23-38.
- 92) Murphy, Kristina, Tom R. Tyler, and Amy Curtis. "Nurturing regulatory compliance: Is procedural justice effective when people question the legitimacy of the law?." *Regulation & governance* 3.1 (2009): 1-26.
- 93) Nonet, Philippe, Philip Selznick, and Robert A. Kagan. *Law and society in transition: Toward responsive law*. Routledge, 2017.
- 94) Olivecrona, Karl. *Law as Fact*. Steven and Sons. London, 1971.
- Parsons, Edward A. Shils, Kaspar D. Naegle, and Jesse R. Pitts), New York: Simon & Schuster, The Free Press, (1961): 30-85.
- 95) Parsons, Talcott, and Edward A. Shils, eds. *Toward a general theory of action*. Harvard University Press, 1951.
- 96) Parsons, Talcott. "Some comments on the state of the general theory of action." *American Sociological Review* 18.6 (1953): 618-631.
- 97) Parsons, Talcott. *Essays in sociological theory*. Simon and Schuster, 2010.
- 98) Parsons, Talcott. *Društveni sistem i drugi ogledi*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. Sremski Karlovci, 2009.
- 99) Paternoster, Raymond, et al. "Perceived risk and social control: Do sanctions really deter." *LAW & Soc'y REV.* 17 (1982): 457.
- 100) Paul, Julius. "Jerome Frank's Attack on the Myth of Legal Certainty." *Neb. L. Rev.* 36 (1957): 547.
- 101) Postema, Gerald J. "Implicit law." *Law & Phil.* 13 (1994): 361.

- 102) Pound, Roscoe. "Law in books and law in action." *Am. L. Rev.* 44 (1910): 12.
- 103) Pound, Roscoe. "Scope and Purpose of Sociological Jurisprudence." *Harv. L. Rev.* 24 (1910): 591.
- 104) Pound, Roscoe. *Social control through law*. Routledge, 2017.
- 105) Raz, Joseph. „The functions of Law.“ *Oxford Essays in Jurisprudence* (ed. A. W. B. Simpson), 2nd series. Oxford University Press. Oxford (1973): 278–304.
- 106) Raz, Joseph. *The authority of law: essays on law and morality*. Oxford University Press, 2009.
- 107) Ricer, Džordž. *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*. Službeni glasnik. Beograd, 2012.
- 108) Ross, Edward Alsworth. *Social control: A survey of the foundations of order*. Routledge, 2017.
- 109) Rutjens, B.T. and A.C. Kay. „Compensatory Control Theory and the Psychological Importance of Perceiving Order.“ *Coping with Lack of Control in a Social World* (ed. Bukowski, M., Fritsche, I., Guinote, A., Kofta, M.). Taylor and Francis, 2016. <https://www.perlego.com/book/1561207/coping-with-lack-of-control-in-a-social-world-pdf>
- 110) Schauer, Frederick. "The generality of law." *W. Va. L. Rev.* 107 (2004): 217.
- 111) Schiff, David N. "Socio-legal theory: Social structure and law." *The Modern Law Review* 39.3 (1976): 287-310.
- 112) Schutz, Alfred. *The Phenomenology of the Social World*. Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 1967.
- 113) Scott, John, ed. *The Emerald Guide to Talcott Parsons*. Emerald Publishing Limited, 2020.
- 114) Searle, John R. *The construction of social reality*. Simon and Schuster, 1995.
- 115) Shepherd, Steven, et al. "Evidence for the specificity of control motivations in worldview defense: Distinguishing compensatory control from uncertainty management and terror management processes." *Journal of Experimental Social Psychology* 47.5 (2011): 949-958.

- 116) Simmel, Georg. "How is society possible?." *American Journal of Sociology* 16.3 (1910): 372-391.
- 117) Smith, Russell, and Bronislaw Malinowski. *Crime and custom in savage society*. Routledge, 2018.
- 118) Solomon, S., Greenberg J. and Pyszczynski T. "A terror management theory of social behavior: The psychological functions of self-esteem and cultural worldviews." *Advances in Experimental Social Psychology* 24 (93), (1991):159.
- 119) Stanley, Matthew L., Elizabeth J. Marsh, and Aaron C. Kay. "Structure-seeking as a psychological antecedent of beliefs about morality." *Journal of Experimental Psychology: General* 149.10 (2020): 1908.
- 120) Strathern, Marilyn. "Discovering social control." *JL & Soc'y* 12 (1985): 111.
- 121) Sunstein, Cass R. "Behavioral analysis of law." *U. chl. l. rev.* 64 (1997): 1175.
- 122) Sunstein, Cass R. "On the expressive function of law." *University of Pennsylvania law review* 144.5 (1996): 2021-2053.
- 123) Sunstein, Cass R. "Social norms and social roles." *Colum. L. Rev.* 96 (1996): 903.
- 124) T. Parsons, "An Outline of the Social System," *Theories of Society* (eds. Talcott
- 125) Tamanaha, Brian Z. *A realist theory of law*. Cambridge University Press. Cambridge, 2017.
- 126) Tarner, Džonatan. *Sociologija*. Mediterran Publishing:Centar za demokratiju. Novi Sad:Beograd, 2009.
- 127) Timasheff, Nicholas Sergeyevitch. *An introduction to the sociology of law*. Routledge, 2017.
- 128) Tisdale, Ross C. "The place of certainty in the law." *NDL Rev.* 35 (1959): 99.
- 129) Treviño, Javier A. *Talcott Parsons on Law and Legal System*. Cambridge Scholars Pub.,2008.
- 130) Trevino, Javier. *The Sociology of Law*. Taylor&Francis. 2017.
<https://www.perlego.com/book/1578781/the-sociology-of-law-classical-and-contemporary-perspectives-pdf>

- 131) Tyler, Tom R. "Legitimacy and criminal justice: The benefits of self-regulation." *Ohio St. J. Crim. L.* 7 (2009): 307.
- 132) Tyler, Tom R. "Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law." *Crime and justice* 30 (2003): 283-357.
- 133) Tyler, Tom R. "Psychological perspectives on legitimacy and legitimation." *Annu. Rev. Psychol.* 57 (2006): 375-400.
- 134) Tyler, Tom R. *Why people obey the law*. Princeton university press, 2006.
- 135) Tyler, Tom. "Understanding the Psychology of Social Order." *The American Journal of Comparative Law* 69.4 (2021): 748-776.
- 136) Unger, Roberto Mangabeira. "The critical legal studies movement." *Harvard law review* (1983): 561-675.
- 137) Van der Burg, Wibren. "An interactionist view on the relation between law and morality." *The Importance of Ideals: Debating Their Relevance in Law, Morality, and Politics* 10 (2004): 197.
- 138) Van der Burg, Wibren. "The expressive and communicative functions of law, especially with regard to moral issues." *Law and Philosophy* 20.1 (2001): 31-59.
- 139) Van der Toorn, Jojanneke, et al. "A sense of powerlessness fosters system justification: Implications for the legitimation of authority, hierarchy, and government." *Political psychology* 36.1 (2015): 93-110.
- 140) Vanderstraeten, Raf. "Parsons, Luhmann and the theorem of double contingency." *Journal of Classical Sociology* 2.1 (2002): 77-92.
- 141) Weber, Max. *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. Vol. 1. University of California press, 1978.
- 142) Wortman, Camille B., and Jack W. Brehm. "Responses to uncontrollable outcomes: An integration of reactance theory and the learned helplessness model." *Advances in experimental social psychology*. Vol. 8. Academic Press, 1975. 277-336.
- 143) Безбрадица, Ања. *Право и сила* (мастер рад). необјављен рукопис. Правни факултет Универзитета у Београду. Београд, 2015.
- 144) Бобио, Норберто, „Промоционална функција права“, *Зборник за теорију права* (ур. Р. Лукић), св. 3, САНУ, Београд 1987, 93-103.

- 145) Бобио, Норберто. „О функционалној анализи права.“, *Зборник за теорију права* (ур. Р. Лукић), св. 2, САНУ, Београд 1982, 193-216.
- 146) Бован, Саша. *Основи социологије права*, Правни факултет Универзитета у Београду. Београд 2014.
- 147) Келзен, Ханс. *Опита теорија државе и права*, Правни факултет Универзитета у Београду. Београд, 2010.
- 148) Лукић, Радомир. *Теорија државе и права*. Том 2. Завод за уџбенике и наставна средства. БИГЗ. Београд, 1995.
- 149) Малиновски, Бронислав. *Магија, наука, религија*. Просвета. Београд, 1971.
- 150) Харт, Херберт. *Појам права*. Службени гласник : Правни факултет. Београд, 2013.